

БАЛАНС ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ОПІКУНАМИ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сиймовський Р.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

та поліцейської діяльності ННІПФПКП,

Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-5106-5205

Сиймовський Р.М. Баланс публічних та приватних інтересів у судовій практиці щодо призначення військовослужбовців опікунами у період дії воєнного стану в Україні.

У сучасних умовах воєнного стану постає необхідність чіткого визначення співвідношення публічних та приватних інтересів у правовому регулюванні різних аспектів суспільного життя. Одним із таких аспектів є питання призначення опікунів, яке набуває особливої важливості під час мобілізації та обмеження прав громадян. Воєнний стан вимагає проведення детальної оцінки відповідності приватних інтересів, зокрема сімейних обов'язків, публічним обов'язкам щодо захисту держави. Аналіз правозастосовної практики виявляє важливість правильного розуміння межі між цими інтересами в умовах війни. Метою статті було визначено дослідження правових підстав для відмови в призначенні військовослужбовців опікунами, а також оцінка взаємодії публічних і приватних інтересів у контексті правових норм, що регулюють правовий режим воєнного стану в Україні. Окремо розглядалися аспекти, які стосуються військових обов'язків і сімейних прав, а також інтерпретація цих питань в судовій практиці. Зроблено висновки, що суди в Україні під час розгляду справ про призначення опікунів у період воєнного стану часто ставлять пріоритет на публічний інтерес (обов'язок захисту держави) порівняно з приватними інтересами громадян, що стосуються виконання обов'язків по догляду за родичами. Спостерігається посилення державного контролю за приватно-правовими відносинами, зокрема у сферах, які стосуються військової служби та звільнення з неї через сімейні обставини. Аналіз показав, що загалом суди дотримуються єдиної правової позиції, враховуючи обмеження прав громадян, в тому числі обов'язок служби у війську як пріоритетний, а також необхідність адекватного обґрунтування відмови у призначенні опікуна. Втім, очевидним є також неузгодженість судової практики, подекуди взаємопротилежні висновки судів щодо інтерпретації та застосування законодавства щодо можливості призначення військовослужбовця опікуном. Автором підкреслюється важливість досягнення балансу між публічними та приватними інтересами в умовах воєнного стану, особливо при прийнятті рішень щодо звільнення військовослужбовців від обов'язків військової служби з метою виконання обов'язків опікуна.

Ключові слова: публічний інтерес, приватний інтерес, звільнення з військової служби, правозастосування в умовах воєнного стану, судова практика, опікунство.

Syimovskyi R.M. The balance of public and private interests in judicial practice regarding the appointment of military personnel as guardians during martial law in Ukraine.

In the current conditions of martial law, there is a pressing need to clearly define the relationship between public and private interests in the legal regulation of various aspects of social life. One such aspect is the appointment of guardians, which becomes particularly significant during mobilization and restrictions on citizens' rights. Martial law necessitates a detailed assessment of the compatibility of private interests, particularly family responsibilities, with public duties related to national defense.

An analysis of law enforcement practice highlights the importance of correctly understanding the boundary between these interests in wartime conditions. The article aims to examine the legal grounds for refusing to appoint military personnel as guardians, as well as to assess the interaction between public and private interests within the framework of legal norms regulating the legal regime of martial law in Ukraine. Special attention is given to aspects related to military duties and family rights, as well as the judicial interpretation of these issues.

The study concludes that Ukrainian courts, when considering cases of guardian appointments during martial law, often prioritize the public interest (the duty to defend the state) over private interests related to fulfilling caregiving responsibilities for relatives. There is an observed increase in state

control over private legal relations, particularly in areas concerning military service and discharge from it due to family circumstances. The analysis demonstrates that, in general, courts adhere to a unified legal position, recognizing the restriction of citizens' rights, including the duty of military service, as a priority while also emphasizing the necessity of adequately substantiating refusals to appoint a guardian.

However, inconsistencies in judicial practice are also evident, with courts sometimes reaching contradictory conclusions regarding the interpretation and application of legislation on the possibility of appointing military personnel as guardians. The author underscores the importance of achieving a balance between public and private interests under martial law, particularly when making decisions on the discharge of military personnel from service to fulfill guardianship duties.

Key words: public interest, private interest, discharge from military service, law enforcement under martial law, judicial practice, guardianship.

Постановка проблеми. Адміністративне законодавство України зазнає постійних змін, що обумовлено необхідністю динамічного узгодження публічних та приватних інтересів. Особливо гостро ця проблема постала в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, коли законодавчі та правозастосовчі органи повинні забезпечувати збереження оптимального балансу між конституційно-цивільними та конституційно-адміністративними правами, обов'язками та інтересами громадян. У цьому контексті особливого значення набуває питання співвідношення військових обов'язків громадян із їхніми іншими правами, зокрема у сфері опіки та піклування. Актуальною темою для обговорення є те, чи може обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 65 Конституції України [1]) перевищувати за юридичною силою обов'язки громадян у (конституційно-)цивільно-правових відносинах, зокрема щодо виконання функцій опікуна (статті 22, 27, 46 Конституції України).

Судова практика свідчить, що вказане питання набуває особливого значення, оскільки воєнний стан не скасовує дію норм цивільного законодавства, які регулюють призначення опікунів над недієздатними особами. У своїх рішеннях суди неодноразово підкреслювали, що обов'язок оборони незалежності та територіальної цілісності України не є єдиним конституційним обов'язком громадянина України. Втім, зустрічається і протилежна позиція, відповідно до якої, презюмується пріоритет публічного інтересу над приватним, а здійснення військовослужбовцем функцій опікуна є несумісним із проходження ним військової служби.

Аналіз норм закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2] дає підстави для висновку, що призначення громадянина опікуном над недієздатною особою може бути достатньою підставою для звільнення його від проходження військової служби. Таким чином підкреслюється необхідність чіткого законодавчого врегулювання співвідношення публічно- і приватно-правових обов'язків громадян, особливо у контексті можливості звільнення особи від проходження військової служби з метою здійснення опіки над особою, яка визнана судом недієздатною.

Метою дослідження було обрано аналіз актуальної судової практики на предмет визначення пріоритетності публічного на приватним інтересом (чи зворотній чином) при вирішенні питання доцільності призначення військовослужбовця опікуном над особою, яка визнана судом недієздатною.

Стан опрацювання проблематики. Питання використання гарантованих Конституцією прав та обов'язків з метою уникнення військової служби активно обговорюється науковою спільнотою. Актуалізуються питання міграції осіб призовного віку (В. Найда, О. Стефаненко [8], А. Чорний, С. Гетманюк, В. Гула [35]), удосконалення механізмів мобілізації, зокрема шляхом усунення прогалин правового статусу ТЦК та СП, оформлення відстрочки, перетину кордону (Ю. Сокоринський, О. Леоненко, С. Шатило [33]), проходження військової служби жінками (К. Кирилова [6]), а також використання окремих цивільно-правових механізмів для звільнення з військової служби (Т. Кириченко [5], М. Кусурзус [7]). О. Гусар безпосередньо піднімала питання балансу публічного та приватного інтересу на прикладі адміністративних правовідносин між громадянином України, який виїжджає за кордон та перетинає державний кордон під час воєнного стану та службовцем прикордонної служби [4]. Т. Фулей, у свою чергу, звертає увагу на проблему застосування гендерних стереотипів при визначенні балансу між приватним і публічним інтересом в умовах воєнного стану [34].

Виклад основного матеріалу. Сталий розвиток суспільства можливий за умови досягнення оптимального співвідношення між публічним та приватним інтересами. Дихотомія «публічне право – приватне право» є ключовим феноменом правової системи, який у процесі еволюції правової доктрини та становлення демократичних інституцій інтерпретувався з різних теоретичних і практичних підходів, враховуючи як суспільні запити, так і індивідуальні права та обов'язки. Публічне і приватне право виступають самостійними сферами правового регулювання, спрямованими на сис-

тематизацію окремих категорій суспільних відносин. Вони визначають правовий статус суб'єктів, встановлюючи межі їхніх прав і обов'язків у структурі соціально-правових координат.

В Україні правовий режим воєнного стану було запроваджено відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [3] на підставі статті 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Цей нормативно-правовий акт став підставою для тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, зокрема тих, що передбачені статтями 30–34, 38–39, 41–44, 53 Конституції України. Відповідно до частини першої статті 8 зазначеного закону було запроваджено обмеження прав та законних інтересів юридичних осіб. Наступним логічним кроком стало оголошення та проведення загальної мобілізації та внесення змін до законодавства про військовий обов'язок і військову службу. Разом з цим, більш активно почали застосовуватися передбачені спеціалізованим законодавством підстави уникнення мобілізації та звільнення від проходження військової служби за сімейними обставинами (здійснення опіки, утримання дітей, постійний догляд тощо). Вказане призвело до необхідності переосмислення і більш вимогливого ставлення до перевірки кандидатів на їх відповідність пункту 3 частини дванадцятої статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII.

Неапробовані зміни до закону, зростаюча у геометричній прогресії кількість бажаючих уникнути проходження військової служби та непередбачувана політична ситуація призвели до зростання кількості як цивільних, так і адміністративних спорів у судах. Умови воєнного стану суттєво вплинули на правозастосовну практику, зокрема в сфері адміністративного та цивільного судочинства. Це зумовило появу нових правових висновків та формування актуальної судової практики, що враховує специфіку функціонування державних інституцій та правового регулювання в період воєнного стану.

Аналіз судової практики, зокрема постанов апеляційних судів, свідчить про дотримання судами єдиної правової позиції при винесенні позитивних рішень. Зокрема, суди наголошують, що обов'язок захисту незалежності та територіальної цілісності України не є єдиним конституційним обов'язком громадянина і не має пріоритету над іншими конституційними обов'язками. Одним із законодавчо визначених критеріїв для призначення опікуна є волевиявлення особи щодо виконання відповідних функцій. (Якщо призначення опікуна особі при визнанні її недієздатною є обов'язком суду (за наявності подання на таку особу органу опіки та піклування), то призначення особи опікуном можливе лише за її письмовою згодою від якої вона завжди вправі відмовитися, подавши до суду відповідну заяву [18; 20]). Введення воєнного стану не припинило дії норм цивільного законодавства, які регламентують процедуру призначення опікуна. Відповідно, законодавство не містить обмежень або заборон щодо можливості призначення опікуном недієздатної особи її родича, навіть якщо він є чоловіком призовного віку. Крім того, суди підкреслюють, що аналіз положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» дозволяє зробити висновок про можливість звільнення з служби особи, яка була призначена опікуном недієздатного громадянина. На цій підставі колеги суддів дійшли висновку, що твердження судів перших інстанцій про невідповідність призначення військовослужбовця опікуном інтересам недієздатної особи є помилковими [11; 13; 16; 18–20; 29; 30; 32].

Щодо негативних рішень, тобто рішень про відмову призначити особу опікуном (з метою подальшого вивільнення від проходження військової служби), то суди переважно виходять із невідповідності приватного інтересу заявника-військовослужбовця бути опікуном такому ж приватному інтересу підопічного у частині неможливості забезпечення належного догляду військовослужбовцем. Лише у незначній частині рішень прямо піднімається питання співвідношення публічного обов'язку щодо проходження військової служби з приватним обов'язком щодо членів сім'ї. Основні причини відмови¹:

1. *Недостатня обґрунтованість висновку органу опіки та піклування.* Суди посилаються на те, що висновки органу опіки та піклування не містять належної мотивації щодо доцільності призначення саме військовослужбовця опікуном. Зокрема, відсутній аналіз відносин між заявником та особою, над якою встановлюється опіка або формальний підхід до розгляду питання без належного з'ясування обставин справи [21; 24; 27].

2. *Відсутність належних доказів можливості виконання обов'язків опікуна.* Заявник не надав суду достатніх доказів щодо своєї здатності здійснювати обов'язки опікуна, а також не підтверджено, що призначення опікуном відповідатиме інтересам недієздатної особи. Суди також часто вказують, що висновки органу опіки не містять мотивованого обґрунтування належного стану здоров'я та фізичної можливості заявника здійснювати опікунські обов'язки [12; 31].

¹ Наведені підстави для відмови у призначенні військовослужбовця опікуном сформульовані на основі як «негативних», так і «позитивних» рішень судів апеляційних інстанцій. Водночас, відмова в задоволенні заяв була ухвалена судами першої інстанції, після чого вона підлягала оцінці судом апеляційної інстанції.

3. *Наявність інших родичів, які можуть виконувати обов'язки опікуна* (у недієздатної особи є інші близькі родичі (син, донька, онуки), які можуть здійснювати опіку та відсутність доказів неможливості виконання ними обов'язків опікуна) [20; 27; 28].

4. *Можливість зловживання правом для уникнення проходження військової служби*. Суди заважають, що рішення про призначення опікуна не повинно створювати умов для зловживань, зокрема для штучного звільнення з військової служби [11; 19; 22; 25; 32].

5. *Пріоритетність виконання військового обов'язку*. Саме в контексті цієї підстави для відмови призначення військовослужбовця опікуном, суди непрямо наголошують на пріоритетності публічного інтересу над приватним. Зокрема, суди зазначають, що оскільки заявник проходить військову службу, це унеможлиблює його постійний догляд за недієздатною особою. Судами визнається, що виконання обов'язків опікуна та служба у Збройних Силах є несумісними. Беручи до уваги воєнний стан, суди звертають увагу на обов'язок громадян щодо оборони України (ст. 65 Конституції України) [14; 16; 17; 23; 26].

Реалізація публічних інтересів у приватно-правових відносинах здійснюється через механізм державного регулювання та запровадження обмежень у сфері цивільно-правових відносин. Застосування таких обмежувальних заходів закріплюється в нормативно-правових актах, що визначають межі свободи, автономії волі та прав учасників цивільного обороту у випадках, коли їхнє безперешкодне здійснення може суперечити суспільним інтересам. Такі обмеження можуть проявлятися у встановленні обмежень свободи договору та можливості вчинення інших правочинів, у забороні суб'єктам цивільного права здійснювати певні юридично значущі дії або використовувати об'єкти цивільних правовідносин у визначений спосіб. Крім того, вони можуть включати позбавлення окремих матеріальних та нематеріальних благ у випадках, передбачених законодавством [10].

Конституція України містить положення, які визначають пріоритет суспільного інтересу над приватним у випадках, коли того вимагають обставини загальнодержавного значення. Зокрема, відповідно до частини 4 статті 35 Конституції України, «ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінено альтернативною (невійськовою) службою» [1]. Це свідчить про те, що правовий порядок в Україні ґрунтується на балансі між правами індивіда та загальними інтересами суспільства.

Адміністративна та судова практика засвідчує, що у випадку розгляду питання призначення військовослужбовця опікуном та, відповідно, його наступне звільнення від проходження військової служби, ключовим є визначення межі між реалізацією особою своїх прав і виконанням нею конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності держави. Згідно зі статтею 23 Конституції України, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується її всебічний розвиток. У контексті військової служби це означає, що право військовослужбовця на звільнення з мотивів сімейних обставин має розглядатися через призму публічного інтересу, пов'язаного із забезпеченням обороноздатності держави. У судовій практиці розгляд питань звільнення з військової служби з мотивів необхідності здійснення опіки над недієздатною особою повинен здійснюватися із застосуванням трискладового тесту: 1) чи передбачене законом обмеження права військовослужбовця на звільнення у конкретній ситуації? 2) чи переслідує таке обмеження легітимну мету, зокрема, захист національної безпеки та публічного порядку? 3) чи є обмеження пропорційним, тобто чи відповідає воно критеріям необхідності, обґрунтованості та справедливості? [9].

Висновки. На практиці суди переважно відмовляють у задоволенні позовів щодо звільнення військовослужбовців на підставі сімейних обставин, а також не задовольняють заяви про призначення особи опікуном, якщо заявник не довів неможливості здійснення опіки іншими особами або відсутності альтернативних засобів забезпечення догляду за недієздатною особою. Такий підхід ґрунтується на необхідності дотримання балансу між реалізацією прав особи та інтересами суспільства в умовах воєнного стану. Крім того, слід враховувати, що судова практика щодо уникнення можливих зловживань у таких справах спрямована на запобігання випадкам використання інституту опіки як підстави для ухилення від військової служби.

Аналіз судової практики засвідчує, що під час розгляду справ про призначення опікунів у період воєнного стану суди України здебільшого надають пріоритет публічному інтересу, зокрема обов'язку громадян щодо захисту держави, над приватними інтересами, пов'язаними з доглядом за родичами. Це відображає загальну тенденцію до посилення державного контролю за приватно-правовими відносинами, особливо у сферах, що стосуються військової служби та підстав звільнення з неї.

Судова практика демонструє загалом єдину правову позицію, відповідно до якої обмеження прав громадян, у тому числі через обов'язок проходження військової служби, визнається виправданим у контексті суспільного інтересу. Водночас аналіз показав наявність суперечностей у судових рішеннях, зокрема випадків неоднозначного тлумачення норм законодавства щодо можливості призначення військовослужбовця опікуном.

З огляду на це, існує необхідність забезпечення належного балансу між публічними та приватними інтересами, особливо під час вирішення питань щодо звільнення військовослужбовців від виконання військових обов'язків у зв'язку з опікуном. Такий баланс є важливим не лише для дотримання принципів верховенства права, а й для збереження довіри громадян до судової влади та державних інституцій в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022.
4. Гусар О.А. Баланс публічного та приватного інтересу під час воєнного стану. Права та свободи людини в умовах особливого періоду: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 червня 2023 р.). Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2023. С. 35–37.
5. Кириченко Т.С. До питання встановлення факту самостійного виховання дитини. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 173–176.
6. Кисилова К.В. Окремі питання військового обліку жінок в умовах воєнного стану. *Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (м. Одеса, 18 липня – 28 серпня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 190–192.
7. Кусурзус М.С. Визначення місця проживання дитини під час воєнного стану. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 99-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Вінниця, 24 трав. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. правових наук України; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 367–369.
8. Найда В.О. Стефаненко О.С. Напрями протидії незаконній міграції чоловіків призовного віку в Україні. *Державна політика у сфері протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: сучасні виклики для України та світу*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (7 червня 2024 року) / упор.: О.М. Марін, І.А. Вишневська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 119–122.
9. Окрема думка судді Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Берназюка Я.О. на постанову Верховного Суду від 2 липня 2024 року у справі № 852/2а-5/24.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 листопада 2019 року у справі № 910/101/19.
11. Постанова Волинського апеляційного суду від 15 липня 2024 року у справі № 161/238/24.
12. Постанова Житомирського апеляційного суду від 09 квітня 2024 року у справі № 276/1232/23.
13. Постанова Запорізького апеляційного суду від 17 квітня 2024 року у справі № 332/6275/23.
14. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 18 липня 2024 року у справі № 349/2019/23.
15. Постанова Київського апеляційного суду від 15 квітня 2024 року у справі № 362/3523/23.
16. Постанова Київського апеляційного суду від 16 липня 2024 року у справі № 377/56/24.
17. Постанова Київського апеляційного суду від 2 липня 2024 року у справі від № 357/6984/23.
18. Постанова Київського апеляційного суду від 29 квітня 2024 року у справі № 759/18920/23.
19. Постанова Львівського апеляційного суду від 10 червня 2024 року у справі № 450/729/23.
20. Постанова Львівського апеляційного суду від 13 травня 2024 року № 450/704/23.
21. Постанова Львівського апеляційного суду від 21 травня 2024 року № 457/54/23.
22. Постанова Рівненського апеляційного суду від 02 травня 2024 року у справі № 572/1245/23.
23. Постанова Тернопільського апеляційного суду від 10 липня 2024 року у справі № 601/3412/23.
24. Постанова Тернопільського апеляційного суду від 18 червня 2024 року у справі № 951/780/23.

25. Постанова Харківського апеляційного суду від 21 травня 2024 року у справі № 643/4973/23.
26. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 10 червня 2024 року у справі № 674/1043/23.
27. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 16 травня 2024 року у справі № 686/22233/23.
28. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 29 січня 2024 року у справі № 686/21072/23.
29. Постанова Черкаського апеляційного суду від 18 липня 2024 року у справі № 692/1033/23.
30. Постанова Чернівецького апеляційного суду від 13 лютого 2024 року у справі № 718/1709/23.
31. Постанова Чернігівського апеляційного суду від 09 квітня 2024 року у справі № 751/3383/23.
32. Постанова Чернігівського апеляційного суду від 20 березня 2024 року у справі № 750/2548/23.
33. Сокоринський Ю.В., Леоненко О.А., Шатило С.О. Сучасні напрями запобігання ухиленню від мобілізації як одного з елементів безпеки в державі. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2023. Вип. 3(20). С. 92–100.
34. Фулей С.С. Обмеження права вільно залишати територію України в умовах воєнного стану: гендерні аспекти. *Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 червня 2023 р.). Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 193–203.
35. Чорний А., Гетманюк С., Гула В. Особливості перетинання державного кордону України окремими категоріями осіб, транспортних засобів та вантажів в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: військові науки. 2022. № 3(88). С. 189–204.